

Karajakupovói kultúra

Vaskori kultúra a Dél-Urálban. A kutatók a karajakupovói és kusnarenkovói kultúrát az ugorokkal, a magyarok őseivel vagy a protobaskirokkal hozzák összefüggésbe.

A turbászli és bahmutyinói kultúra lakosságával egyidejűleg a Dél-Urálban a 7-8. században élt nagy etnikai-kulturális egység, valószínűleg nomád népesség. Kurgánokat és olyan településeket hagyott maga után, amelyekben jellegzetes, úgynevezett kusnarenkovói és karajakupovói típusú kerámia található. Ezeket a leleteket még nem vizsgálták meg alaposan, értelmezésükkel kapcsolatban sok a vitás kérdés. A két említett edénytípust egyes kutatók szembeállították egymással, és külön típusnak, sőt kultúrának tekintették őket. A kusnarenkovói kerámiát a turbászli kerámia változatának tekintették. Az újabb anyagok arról tanúskodnak, hogy a két kerámiatípus szoros kulturális egységet alkot, és ezen az alapon a karajakupovóinak nevezett kultúrához kell sorolni őket.

A karajakupovói kultúra népe a turbászli kultúra lakosságával együtt valamikor a 7-8. század fordulóján hirtelen jelent meg az Urál nyugati előterében. Korai emléküket egyes kurgánok (Novo-Bikkino, Bulgar) vagy kisszámú kurgáncsoportok (Krasznogor, Szintasevo) képviselik. Ide tartozik a manyaki temető is, ahol kb. 40 sírt ástak ki, a sírhalom (kurgán) minden jele nélkül. Mivel a lelőhely területét régóta művelik, és a sírok jelentős távolságra vannak egymástól, feltételezhető, hogy annak idején a manyaki sírok felett szintén lehettek alacsony földhalmok.

A korai karajakupovói emlékeket jórészt az Urál előterének erdős sztyeppi részén találták, ám azok ismeretesebbek a Dél-Urál erdős-hegyes részéről is valamint a hegység keleti lejtőiről is, amire példaként szolgálhat a lagerevói kurgánok legkorábbi csoportja. A sírok kicsi mérete valószínűleg a nomád és félnomád gazdálkodást folytató lakosság vándorló életmódjával magyarázható. Kusnarenkovói kerámiát tartalmazó sírokat mind a turbászli, mind pedig a bahmutyinói kultúrához sorolható sírokban találtak. Szinte minden turbászli és sok bahmutyinói településen (Novoturbászli II., Kalmasevo, Birszk stb.) nagy mennyiségben találtak kusnarenkovói és karajakupovói típusú edénytöredékeket. Miközben ez a körülmény a három kultúra szinkron létezését bizonyítja, azt is mutatja, hogy a karajakupovói törzsek gyakorlatilag az egész Dél-Urált elfoglalták, vagyis lakóterületük kiterjedt az egyidejűleg elterjedt turbászli és bahmutyinói kultúra körzeteire. Ebből feltételezhetjük, hogy a 7-8. században a karajakupovóiak fontos szerepet játszottak a helyi etnikai folyamatokban.

A karajakupovói leletek korának meghatározását megkönnyíti, hogy a hozzájuk tartozó tárgyak jól datálható analógiákkal rendelkeznek. Az analógiák alapján ezek a tárgyak datálhatják a 7-8. századra a vizsgált dél-uráli karajakupovói leletegyütteseket. Ilyenek a heraldikus övegyüttesek, a ritkán előforduló kengyelek (a legkorábbiak a Dél-Urál területén), a kacsa, kétfejű ló, csövecske és csengő alakú csüngők, a füles kerek csüngők, a fülbevalók/hajfonatdíszek stb. A fegyvereket kétélű, hosszú kard képviseli, P alakú függesztő füllel, továbbá háromszög átmetszetű, tüskés nyílhegyek, a rögzítő túske fölötti peremmel, valamint az összetett íjhoz tartozó csontmerevítések. A legépebb lelőhely, ahol mindezeket a tárgyakat együtt találták meg, a manyaki temető, amely a 8. századra datálható. Ez elvileg nem mond ellent A. K. Ambroz és V. B. Kovalevszkaja véleményének, akik a 7. sz. végére – VIII. sz. elejére datálják ezeket a leleteket.

Mint már említettük, a karajakupovói kultúra kerámiaanyaga a kusnarenkovói és karajakupovói csoporthoz tartozó edényekből áll. A részleteket tekintve azonban több

csoporra oszlanak. A kusnarenkovói csoport összekötő ismérvei: a vékony fal (3-4 mm), a magas, egyenes nyak, a lapos vagy kerekded fenék és a horizontális övek formájában bekarcolt gazdag minta, amelyet rövid bekarcolások és fésűs pecsételével alkotott minták váltakozása jellemez. Ugyanilyen mintával díszítették a lapos feneket is.

A karajakupovói csoport közös jellemzői: az alacsony nyak, a kerekded test és a dudorokból (fél borsószemekből, gyöngyökből), gödröcskékből, fenyőtűszerű rövid bekarcolásokból és egymást keresztező vonalakból stb. állnak. A karajakupovói edények mintázatának sok eleme megismétlődik a kusnarenkovói edényeken és fordítva. Ha figyelembe vesszük, hogy a leletek (a manyakiak és mások) között van egy edénycsoport, amely átmeneti helyet foglal el a két csoport szélső típusai között, akkor szemmel látható a rokonság és a tipológiai közelség.

A temetkezés sekély, egyszerű sírokban történt, amelyek fölé alacsony halmokat emeltek. A kurgánokban előfordul részleges lovas temetkezés is. Néha a kurgánban rejtkehelyet alakítottak ki, amelyben a fegyvert (íjat, nyilakat) és a lószerszámot (nyerget, zablát) helyezték el. A novobikkinói kurgánban külön gödörben heverték a sír mellett, a Manyak I. temetőben a rejték a sír fenekénél 20 cm-el mélyebben helyezkedett el. Sértetlenül megmaradt benne a kard, az ezüst veretekből álló teljes övdíszrel együtt.

A kutatóknak az a véleménye, hogy a kusnarenkovói és karajakupovói kerámia népe Dél-Szibéria körzeteiből vándorolt a Dél-Urálba, ahonnan hasonló jellegű leletcsoport ismert.

A 6.-8. században a Dél-Urál lakosságának életében jelentős gazdasági változások történtek. A malomkő megjelenése a kicsi gabonaörlők helyett a földművelés produktivitásának növekedését jelenti. Ez nyilván abból ered, hogy meghonosodott a vaskével történő szántás. Noha Baskíriában az utóbbira nincs bizonyíték, ám az északibb körzetekben, az imenykovói és azelinói törzsek széles körben használták. Megjelennek a vas sarlók, amelyekből bőségesen találtak a bahmutyinói kultúra temetőiben. A településeken a megművelt földterületek közötti részeken külön gödröket – gabonátároló vermeteket kezdtek ásni. A jumakajevói és sok más gorogyiscsében a gödrök a fenekük felé kónuszosan kiszélesedtek. A novoturbászli II. településen talált gödör falát deszkával bélelték ki, és annak felületén a tűz következtében elszenesedett tönkölymagvak maradványai őrződtek meg.

Feltételezhető, hogy az állattenyésztés fejlődését a 6-8. században a Dél-Urálban nem kis mértékben elősegítették a helyi népesség déli sztyeppékhez kötődő fő etnikai csoportjainak nomád és félnomád hagyományai. Ám a vidék erdős-hegyes és erdős sztyeppi területein csak a letelepült és félnomád állattenyésztés fejlődhetett ki.

A 6-8. században a Dél-Urálban nyilvánvalóan megmutatkoznak a társadalmi egyenlőtlenség elemei. Ez a körülmény jelentősen elősegítette a déli sztyeppék államalkotó, vezető etnikai csoportjainak benyomulását (lásd Türk és Kazár Kaganátus népei).

Az előkelő réteg kiválasztódását világosan tanúsítja az ufai gazdag sír sok nagy értékű arany ékszer lelete. Azonban a lakosság túlnyomó része még őrizte szabadságát s valószínűleg társadalmi súlyát is, mivel a társadalom egyszerű tagjait különböző ékszerekkel, használati tárgyakkal és gyakran fegyverrel temették el.

A publikáció forrása: Мажитов, Н. А.: Южный Урал в VI-VIII вв. // Степи Евразии в эпоху Средневековья. Археология СССР. Москва, 1981. С. 23–28.

Bibliografía

- Ахмеров, Р. Б.: Уфимские погребения VI-VIII вв. н.э. и их место в древней истории Башкирии // Древности Башкирии. Москва, 1951.
- Генинг, В. Ф.: Азелинская культура III-V вв // Вопросы археологии Урала. Ижевск, вып.5, 1963.
- Иванов, В. А.: Путиами степных кочевий. Уфа, Башкирское книжное издательство, 1984.
- Мажитов, Н. А.: Новые материалы о ранней истории башкир. Уфа, АЭБ, Т.2, 1964.
- Мажитов, Н. А.: Курганный могильник в деревне Ново-Турбаслы // Башкирский археологический сборник. Уфа, 1959.
- Мажитов, Н. А.: Бахмутинская культура. Москва, 1968.
- Мажитов, Н. А.: Южный Урал в VII-XIV вв. Москва, 1977.
- Матвеева, Г. И.: Памятники караякуповского типа в Приуралье//Из истории Среднего Поволжья и Приуралья. Куйбышев, вып.5, 1975.
- Старостин, П. Н.: Памятники именьковской культуры // САИ, вып. Д1-32, 1967.
- Васюткин, С. М.: Некоторые спорные вопросы археологии Башкирии. СА, №1, 1968.